

A mozibonton

Tragikomikus novella

Reggel nyolc óra. Peter Erlemann bent ül az irodában, mereven néz egy papírlapra, de mint egy fakó kőszobor, szeme sem rebben, szája szeglete sem mozdul. A szomszédos asztal két széke Janicsék Pistáié és Vlado Sekickié, a tanonc gépészeké, még üres. Ők később érkeznek, délelőtt csak kiképzésen vannak, igazi munkaidejük az esti vetítések utánig tart. A titkárnő kávéhoz Peternek, s fát, szenet rak a kályhába. A férfi most moccan meg először, a kávéspoharat két kézzel fogja, hogy hideg tenyereit melegítse, mert a vaskályha egyelőre több füstöt ad mint meleget, ezért az ablakot is résnyire nyitva kell tartani, kint meg kegyetlenül fúj a szél, kavarja a havat. Nemcsak a háta, hanem a karja is lúdbőrzik, ha mai feladatára gondol. S miután keze kellően megmelegedett, mélyet szippant a kávé illatából. A gőz szaggatott köhögésre ingerli, aztán kortyol is egyet, s érzi, amint a kávé egész testének szétáradó meleget kölcsönöz. Közben észébe jut, megkérdezi a titkárnőtől, ősz óta járt-e itt kéményseprő, mert ha évente csak egyszer is kikotornák az aknát, nem füstölne így. A titkárnő, míg a szekrényben a papírok közt kotorász, csak odaveti, mára várják az Avala filmvállalat postáját a márciusi repertoárjavaslattal, számítsen rá, s közben valami olyat is motyog, de mintha csak magának mondaná, nyilván már megint főleg szovjet filmeket kínálnak majd, igazgatónk nem kis öröme.

De amit a kéménysöprésről kérdezni akart a titkárnőtől, már az éppen belépő igazgatónak is szólt, de az leintette. – Ne okoskodj, Pero, fontosabb dolgunk van most – mondta, és kiterítette asztalára a Borba előző napi számát, amelyben az egyik cikk arról szólt, hogy az új ország tagja kíván lenni a FIAF-nak, azaz a nemzetközi filmarchívumnak, de ahhoz előbb meg kell alakítani a Jugoslovenska kinotekát, amely összeírná a jelenleg működő mozikat, és begyűjtené az ott elfekvő filmkópiákat, dokumentumokat, plakátokat, fényképeket, a műszaki berendezés muzeális részét, a vetítógépeket, lencséket...

– Pero, komoly feladat ez, de a városi vezetőséggel konzultálva azt gondoltuk, ezt a munkát neked kell elvégezned. Érted?

Peter Erlemann erre a határozott „érted”-re összerezent, majdnem fölugrott és szalutált, amint azt majd egy éven keresztül a selyemgyári lágerben a „razumeš”-ra tennie kellett.

Erőtől dagadó és akarattól duzzadó, jellegzetesen délszláv jellegeket magán viselő ember volt az igazgató, aki még a partizán egyenruháját sem vetette le, csizmában járt, bő nadrágban, derékszíján pisztolytáska. Hogy volt-e benne fegyver, nem tudhatta, mert lassú mozdulataiból nem lehetett megállapítani, vajon súlyos-e, vagy csak a látszat kedvéért viseli, mint egyébként többen is a városka új vezetőségéből, de tény, magatartása határozottságot, erőt, bátorságot sugallt. Azt sem titkolta, hogy Petert egykori szerb ismerősei javaslatára ő, a volt partizán, előtte danilovgradi tanító szabadította ki, mint olyan személyt, akire a város új vezetőségének szüksége van. Nem sok hasonló eset volt, talán csak Hacker mérnöké, nélküle ugyanis az ősszel a cukorgyárban nem kezdődhetett volna meg a kampány.

– Janicsek Pista mondta, te naplót is vezettél, tehát azt is használd, de elsőnek csakis én nézem majd át a jelentésedet. Jel’ ti jasno?

Erre, hogy világos-e minden, Peter ismét összerezent, mert értette is meg nem is, pontosan mi is a feladata. Köhécselve arra gondolt, talán naplóját akarja kicsikarni? Meg akarja tudni, mi minden van benne? Azt is el akarják kobozni?

Ekkor lépett be Janicsek Pista, aki volt petőfistaként hangos zdravóval köszöntötte mindeneke előtt a főnököt, s mindjárt meg is kérdezte:

– Šta ima novo? Mert látnia kellett, hogy e vézna ember vastag szemüvege mögül a kidülledő szemek valami furcsa riadtságról árulkodnak.

Darko Milević neki is elmesélte, mivel bízta meg a titkárt, amire Pista helyeslően bólintott, s rögtön az jutott eszébe, vajon most emiatt elmaradnak-e a mozigépészi órák, hiszen Erlemannt azért „kölcsonözték” ki a lágerből, mert sem neki, sem Sekickinek nem sikerült úgy beállítani annak a fránya masinának a gép- és hangfejét, hogy teljes szinkronban legyenek, és a lencsék is, bárhogy próbálkoztak a beállítással, torzítottak. Azon viszont nem győztek csodálkozni, hogy Peter rossz látása ellenére hogy tud olyan éles képet varázsolni arra a messzi vászonra, amire ők, a fronton edzett lövészek, nem. Erlemann a „kikölcsonzésért” nagyon hálás volt, mert ez azt jelentette, otthon lehet anyjánál a saját házukban, a mozi kerthelyiségének a végében, amely már a szomszéd utcához tar-

tozott, de ő a kerten keresztül, a tervezett nyári mozi nyomvonalán jöhetett a munkára. A félig német, félig magyar anyját nem vitték lágerbe, de ő hiába próbálta bizonyítani magyar érzelmét a polgárban szerzett magyar bizonyítványával meg addigi munkájával. Erős dioptriája járását is sokszor tétovává tette, annak idején látása miatt a katonaságot is megúsza, de itt most nem volt kegyelem. Viszont igazat kellett adnia anyjának, aki azt mondta: – Édes fiam, adj hálát a guten Gottnak, hogy nem kerültél abba a másik csoportba.

Peter szerint az igazgatóban megmaradt valami a tanári megjelenésből és viselkedésből. Az irodában hátratett kézzel le-föl sétált, és mintha csak a nádpálcát tartotta volna a kezében, amikor a tintaceruzával a Borba cikkére bökött:

– Látod, ezt maga Moša elvtárs rendelte el.

Számára nem volt vitás, érezte is, gyanakvással figyelik őt, szabotázstól, bosszújától tartanak. Bizonyos volt benne, ezért hívja be minden gyakorlati óra után a mozigépész-tanulókat beszélgetésre, hogy kifaggassa őket.

Az igazgató – és ezt hiába is titkolta volna – akkor látott először mozifelszerelést, vetítógépet, amikor ide kinevezték. Később tudta meg, hogy a helyi vezetőségben azt mondták neki:

– Találj két becsületes itteni fiatal párttagot, s azok majd minden szakmai dolgot elrendeznek. Neked meg az lesz a feladatod, hogy a rendőrfőnökkkel megtekinted a beérkező filmet és eldöntitek, vetíthető-e vagy sem.

Peter előtt, bár erről akkor még mit sem tudott, világos volt, hogy az igazgató miatta nem kockáztathatja a szinte ölébe pottyant komoly állást, amelyhez egy üresen maradt német ház és némi megművelhető föld is járult. Hogy nem csak neki, az más kérdés.

Úgy döntött, előbb befejezi az előző napi fordítói teendőket, s aztán majd otthon megkeresi azt a naplót, amelyben többnyire csak a filmekre vonatkozó adatok vannak. Azzal meg mit kezdhet a filmarchívum. Plakát meg fénykép garmadával van a padláson, de azok sem egyedi példányok. Hacsak azok a fényképek nem, amelyeket Pichlerné készített az épületről, a vendégszereplésekről, vagy a kivágott riportok az újságokból, de azok meg zömmel magyar meg német nyelvűek. Ezen még talán van egy kis idő gondolkodni, függetlenül attól, hogy ki is az a magas rangú személy, aki a rendeletet kiadta.

– Ugye, Pista, hogy mondanád szebben magyarul, hogy a teremben tilos „prdnuti”, azaz: fingani..., igen, fingani? Tudod, ahogy mi mondanánk, nicht furzen! megfelelőjét. Szeleket eresztgetni, szellenteni? – kérdezte tőle Peter.

- Miket beszél? Mit csinálni? Maga meghibbant? Prdnuti, prdnuti!
- De ez nem vicc, nézd, mit kaptam az igazgatóunktól. A mozibonton, kučni red, visel(ked)ési szabályzatát... és ezt kell nekem magyarrá fordítanom.
- Mi a fenének?
- Milević berámázva ki akarja akasztani az előcsarnokban. Hogy mondanánk szebben, hogy függeszteni?
- Na, mutassa! Mi a fenéről van szó? Tizenkét pontba van foglalva? Nem lesz ez sok?

És Janicsek Pista olvasni kezdte. Az első pont így hangzott: „Zabranjuje se puštanje vetrova u sali. Sala se slabo provetrava. Pre ulaska u salu niko ne sme da ruča ili večera pasulja. Ko prdne – ima da mu se svrne.” Fölnevetett, s ahogyan tovább olvasta, már hahotázott, a hasát fogta, s a könnyei is kicsordultak. – Halkabban, te örült! – szólt oda erélyesen Peter, s ebben a rendreutasításban benne volt a titkári és a mozi mindenesi állásának a féltése is. – Halkabban – ismételte –, nehogy meghallja, mert még bajom lehet belőle.

– Pista, hogy is mondtad, apád hogyan emlékezett az első mozielőadásra?

Az öreg Janicsek váltig azt állította, hogy az első mozielőadás 1912. február 21-én volt az akkori Greifenstein Szálló termében, Peter viszont, aki gyerekként szüleivel személyesen is ott volt az első vetítésen, úgy tudta, ahogyan a piactéri plakát is hirdette: „Bosnyák Ernő vándor mozija 1913. március 24-én és 25-én összesen hat vetítést rendez, délután 3-kor, 5-kor és 7 órakor. Belépődíj felnőtteknek 2 korona, 15 éven aluli gyerekeknek 1 korona. Szenczáció! Várjuk Önt és t. Családját a sátoros mozgóképszínházba! A vetítés rendkívüli költségét a Kendergyár Rt. fedezi.”

Volt, ahogyan volt, de tény, hogy a lényeg mindkét változatban megegyezett: a zombori lányok táncát és a Rákóczi-szobor avatását mutatták be, amelyen mindkét állítás szerint Bosnyák felesége – aki a vetítés előtt a Mozivilágot is árulta – az előadás alatt a lányok énekét „élőben” tolmácsolta. Sőt, az ő hangja volt a szoboravatás szónokának a hangja is, nem kis meglepetést keltve, hogy egy férfi szopránon szólal meg.

De mindez nem is fontos, gondolta Peter, derítse ki, aki akarja, de nyomra vezető adat lehetne, 1912 mely hónapjában is történt ama zombori szoborleleplezés. A Greifensteinek viszont értettek a reklámozáshoz, hiszen a Haladás megírt minden velük kapcsolatos hírt: a baldachinos nászágak beszerzését, az új biliárdasztal megvásárlását, söntésük felújítását... Meg hogy a helyi lapok mellett rendszeresen érkeznek majd a pesti és a bécsi újságok, hogy mikor milyen kiállítás nyílik a kaszinójukban, s mikor milyen bált rendeznek... Úgy tartották a kisvárossá

fejlődő faluban, hogy amiről a Greifensteinék halljában, sörözőjében, kaszinójában és olvasótermében nem tudnak, az meg sem történt. Végül is – némi ellenszolgáltatás fejében, vallotta be önmagának Peter – a mozi építéséről is rendszeresen beszámolt a lap, igaz, a fizetetlen információkban volt egy adag malícia is.

Immáron története lett ennek a mozinak, ezt forgatta egész éjjel a fejében, s peregni kezdtek a filmkockák...

Serdülőként ott volt ama egypengős bilétával a Bosnyák Ernő-féle vetítésen, s az ott vásárolt Mozivilágban olvas arról, hogy film készül a Dreyfus-perről, meg egy olasz filmet forgatna a Don Quijote regényből. Hogy a világ legjobb filmjének a Verne-regény alapján készült *Utazás a Holdba* címűt tartják. Azt már a precízen vezetett napló egyik első bekezdésében olvasta: Méliés francia rendező filmet forgatott Tell Vilmosról meg Gulliver utazásairól.

Mindez felkeltette az ifjú Erlemenn fantáziáját a film és a mozi iránt. Olyannyira, hogy alig egy évre rá, amikor nagykorúvá vált – egyke lévén – apja ráíratta földjüknek háromnegyed részét, azt azonnal áruba bocsátotta. A szülők legnagyobb szegényére el is adta, s a pénzen megvásárolta a főutcai patika melletti öles telket, ahol egykoron szárazmalom működött, és hamarosan építkezésbe kezdett. Mit építtetett? Mozit nagy, hosszú teremmel, az emeleten ötsoros balkonnal, az oldalágakon pedig hat-hat páhollyal, amelyekhez jobbról és balról is széles csigalépcső vezetett. Az erkély közén állott a beépített gépház két vetítőgéppel és a kis filmtekerő helyiség.

Mondogatták is a városkává avanszáló faluban: Megbolondult ez a Peter gyerek, csak herdálja a szülők vagyonát. S így érezték a szülők is, főleg a parasztgazda apa. Mivel fia egykoron az iskolában keverte a betűket, s azok közül is leginkább a gót „s” és „f” betűt, tanárai, majd a helyi doktor tanácsára szemorvossal vizsgáltatták meg és szemüveget kapott, amiért pápaszeműnek, sőt „Die Brillen Bauernmädchen”-nek csúfolták. Janicsk Pista apja emlékezetében is úgy maradt meg, mint aki már kiskorában „szódásüveget” viselt, a kaszinói olvasótermi bejegyzések szerint: a városkában ő kölcsönzött legtöbb könyvet. A polgári iskolának is a legjobb tanulója volt, tanárai mondták is, kár, hogy nem gimnáziumba írták. – Parasztfiút? – kérdezett vissza annak idején az apja, aki aztán a csúfos földeladás után mind nehezebben viselte el a születendő furcsa építmény miatti meg nem értést, megvetést, sőt nyilvános élcelődést, hogy ebből a túl olvasott, de defektes gyerek „létesítményéből még majd jiddis templom” lesz. Még mielőtt az építkezés záróakkordjaként az angyalkák fel nem kerültek a homlokzat boltíves tetejére, a meghasonlott apa családi házuk padlásán fölakasztotta magát.

A mozi viszont épült. A Tolnai Világlapjában látott berlini fénykép mintájára építették a helybeli Schuch fivérek, akiknek már volt ebben némi tapasztalatuk, saját modern – így nevezték – Jugendstil házuk volt a leg-tetszetősebb a városkában. E filmszínház homlokzati oldala vertikális tagolású, amelyen keskenyen húzódtak végig az ablakok, így a valóságosnál magasabb hatást váltva ki, s messzebről akár csonka tornyú templomnak is tekinthető. A keskeny ablakok – benne a madár- és virágdíszes vitrázsokkal – egyfajta légyságot kölcsönöztek az épületnek, különösen azután, hogy fölkerültek tetejére az angyalok is. Csak azt nem tudták eldönteni a helybeliek, hogy ama két angyal valóban angyal-e, vagy éppenséggel a múzsák közül valók. Kőből voltak ugyan s harsonát fújtak, az egyik keleti, a másik nyugati irányba fordulva, de se nemük, se koruk nem volt megállapítható. Gyermekegyalok nem lehettek, mert szárnyaik sem voltak, és pufókra sem sikeredtek, mint az oltári képek legtöbbször, éppen ellenkezőleg, méretük miatt inkább lehettek volna múzsák, Zeusz képzeletbeli leányai közül valók, de – Peter naplóbejegyzései szerint – ez a kérdés sem tisztázódott. Mint sok minden más, így a mozi épülete is azonnal a városka egyik meghatározó szimbólumává lett, s a központi két templommal, a vasútállomással, a csatornaparti zsilippel, a füstölgő cukorgyár épületével és ama Schuch-villával fölkerült a helyi képeslapokra. Lekörözve a Greifenstein Szállót és Kaszinót, a Toman- és a Weiss-villát, a Leskovacpatikát, a kendergyári látványt, a vasúti hidat, egyszóval mindazt, ami még látványként oda kerülhetett volna.

Erlemann tényként állapította meg naplójában, hogy a mozi rövid idő alatt olyan népszerűségnek örvendett, mint kevés újdonság a községben. Előbb csak csodájára jártak, mint minden újdonságnak, de miután már

a helyi lapon túl a megyei székhelyű Der Schwabische Volskalendar, sőt ennek alapján a Tolnai Világlapja is megírta „a vidéki nagy és sikeres tett titkát”, a helybeliek joggal dicsekedhettek, nekik nemhogy mozijuk, hanem valódi filmszínházuk van. Erlemann a vetítés tudományát Pesten a Kerepesi úti Urániában tanulta – ez is be volt jegyezve – Zsitkovszky Béla filmtanodájában, a próbafilmek közül kettőt jegyzett meg, A táncot és a Dalmácia címűt. Titkolt terve, hogy egyszer ő is filmet forgasson – mert ott azt is taníttatták velük – sosem valósult meg. Számára is csupán ábránd maradt. Viszont az már nem, hogy első mozigépe Ernemann típusú volt, külön gép- és hangfejvel, izzólámpás fényforrással. S erre joggal lehetett büszke, hiszen mindössze egy betűcske választotta el attól, hogy a vetítőgépgyártót teljes névrokonának tekintse.

Miután fölépült és berendezte, nevet is kellett adni a mozinak. Peter mi másra keresztelhetette volna, mint Nemzetire. Viselte is büszkén e nevet, amire sem a saját svábjai, sem a szerbség nem nézett jó szemmel, sőt a németiség a „magyaron” jelzővel illette. Ekkor érezte meg, hol az a baj, hogy német, hol meg az, hogy részben magyar. De nem is viselte sokáig e nevet a mozija, mert jött a fordulat, s vele együtt a rendelet is: „Névét meg kell változtatni, és azt köteles három nyelven kiírni!” Valami okosnak mondható kompromisszum révén Berger ügyvéd tanácsára Nacional lett belőle, kétségeket hagyva persze, hogy a három-négy itt élő nemzet közül vajon melyikre gondolt a tulajdonos. A hatalom elfogadhatónak találta a nevet, csak arra kötelezték Petert, a tulajdonost, hogy tartsa tiszteletben azt a rendeletet is, miszerint szerbül cirill betűs kell legyen a felirat, és az előadások tizenöt százaléka a királyságban készült filmek legyenek. Kiderült, ez utóbbit nem lehet betartani, mert a királyságban nem született annyi film. Ezért nem kellett jelentősebben csökkenteni a német, magyar, francia, olasz, angol... filmek számát, és a mozi népszerűsége sem csökkent, inkább nőtt. Mind több havi előfizető volt, akik bérelt páholyukból néztek végig minden újonnan érkezett filmet.

Peter édesanyjának, aki jegyszedő és takarítónő is volt, külön széke volt. Lószőrből készült párnázott karosszékből nézte az előadásokat, amely arra is alkalmas volt, hogy a többszöri nézés esetén benne elszunnyadjon. Ő gondoskodott arról is, hogy minden előadás előtt egy órával meggyújtsák azt a 300 wattos, a két angyal-múzsza karjára függesztett égőt, amelyek azt jelezték, egy órán belül lesz előadás, megkezdődött a jegyek árusítása. A lámpák az előadás kezdetekor kialudtak, és ettől a perctől kezdve a házi recept szerint készült kockára vágott pörkölt cukros édességet, a Stollwercket sem árusították a mozi kerítéssel körülvárt előterében a következő előadásig.

– Mindenben rendnek kell lennie – ez volt Peter elve, senkinek se jutott eszébe tökmagot vagy napraforgót rágcsálni, nemhogy italt bevinni a moziba. A nők legdivatosabb ruhájukat húzták föl, a férfiak szinte kötelezően zakó-nadrágban, keménykalapban jelentek meg a bemutatókon. A földszinten tágas ruhatár volt, a páholyokban pedig minden székhez rögzített réz akasztó tartozott. A premierközönség többnyire a helybeli doktorok, mérnökök, tanárok és tisztviselők családjából verbuválódott, a reprízre többnyire a tehetősebb kereskedők és iparosok jöttek, a délutáni előadásokat már a gimnazisták és a polgárisok is látogathatták. A legnagyobb harc a jegyekért a diákság táborában a vasárnap délelőtti matiné előtt folyt.

Mi derült még ki Peter naplójából? Mind nagyobb élvezettel lapozgatta a naplót, a házirend fordítását viszont halogatta. A bérletesek egy-egy bemutató után a kaszinóban sörözés meg biliárdozás közben vitathatták meg, milyen volt a Ben Hur Ramon Navarroyal a főszerepben, tárgyalták a Nibelungokról szólót, vagy a nagy Murnau Tartuffe-jét és Faust-ját, Eizenstein Patyomkin páncélosát... Mert szokássá vált, hogy a vetítés után a férfiak betérjenek még egy-egy csapoltra, hosszúlépésre a kaszinó ivójába.

A némafilmek idejéből ez a feljegyzés állt: „A legnagyobb sikert A Pig Alley-i muskétárok hozta, amelyben a nagy sztár, Lilliam Gich tündökölt.” Ebből az írásos hagyatékból jutott eszébe, amit Janicsek Pista apja meséjéből tudott, s mint filmtörténeti tény mesélte ismerőseinek, hogy Peter mintha csak kereste volna azokat a német filmeket, amelyekben magyar színészek vitték a főszerepeket. Merthogy ezek iránt volt a legnagyobb érdeklődés. Ilyen volt a Der Student von Prag (A prágai diák). Ennek a filmnek állítólag két változata is volt, egy 1912-es s egy újabb 1927-ből Krauss Werner és a kolozsvári származású magyar Esterházy Ágnes tolmácsolásában. A Nacional mozi mindkettőjüket vendégül látta (a cukorgyár rt. költségén), sőt a bemutatóra leutazott Pálmay Ilka, a budapesti Nemzeti Színház primadonnája is, hiszen Ágnes a Pálmay színiiskola növendéke volt. Máskor Gaál Béla rendező (a napló szerint a gyufagyár támogatásával) hozta tanítványai filmjeit, a Der Weg durch die Nachtot (Út az éjszakán át), amelyben Nagy Kató (a film plakátján: Kaethe von Nagy) és Ráday Imre alakították a főszerepet, és a saját forgatókönyve alapján készült Zilahy Lajos-filmet, a Rongyosokat Fodor Miklóssal a főszerepben.

Peter nem hanyagolta el a szerb közönséget sem, hiszen – különösen a mozi névváltoztatása után – a gimnázium meg majd minden iskola tanári kara, a községháza, a posta, a vasút, a csatorna rt. tisztviselőgárdájának nagy többsége ekkor a szerbségből verbuválódott, s az egyensúlyra nagyon

is oda kellett figyelni. A sikeresebb némafilmek között tartotta számon – s ez nyilván érdekelheti majd a filmarchívumot, gondolta Peter – Boža Savić Jedina majka, a Spasilac vagy a Lopov detektív filmeket. A Nacionalban Stanislav Krakov alkotásai a Kroz zemlju naših careva i kraljeva, vagy a Za čast otadžbine címűek iránt akkora volt az érdeklődés, hogy ezekre a hangosfilmekre heteket kellett várni a belgrádi Avala és a zágrábi Kleinlein filmforgalmazóknál. Büszke is volt Peter, merthogy nacionalizmussal még a hitleri világ beállta alatt sem vádolhatták. Népszerűségi listája is volt 1937-ből, amelyet egyértelműen Greta Garbo vezetett, őt követte a két amerikai, Johnny Weissmüller és Orson Welles és az örökös mókamester, Charlie Chaplin.

Peter ezekben a napokban annyira belemerült mozija múltjának tanulmányozásába, hogy eldöntötte, ha már így van, megírja a mozi történetét, használja azt, aki akarja. Valójában önéletírásra gondolt, mert az ő munkája összeforrt a Nemzeti, a Nacional, majd csak a Mozi és most a Sloboda névvel. Hogy ő mennyire érezte az egykori mozija nevére forrasztott szabadságot, amikor azt immár több mint egy éve államosították? Háromezer honfitársa kivándorolt, több százan még a lágerben, talán ugyanannyi – s ezt csak így volt szabad emlegetni – „eltűnt” magyar? Amikor ezekre a dolgokra gondolt, s beleélt magát a történetekbe, köhögési roham fogta el.

S most Peter a bimbózó testvériség–egység jegyében egy szabályzat magyarra fordításával van megbízva, ami sokkal nehezebb feladat számára, mint kijegyzetelni a napló érdekesebb részleteit. Nem gondolta, hogy a szerb nyelv is ugyanolyan komplikált, mint a magyar vagy a német. Mert az még könnyen átültethető, hogy az igazgató rendeletileg megtiltja az előadás előtti fokhagymafogyasztást, de mit kezdjen azzal, hogy „...jer se duva u vrat onima ispred sebe, što oni udišu i beže u drugi deo sale”. Vagy még inkább: „Zabranjuje se svako drpanje parova za vreme filma.”

Mi az a „drpanje”? Könnyű Pistának ezen heherészni, de ezt hogyan fordítsam, tűnődött, majd átsétált az egykori kaszinó még mindig csukva tartott könyvtárába. Ismeretsége révén be is jutott a zárt helyiségbe, s itt előkereste a Đisalov-féle szótárt, s máris megvolt a keresett szó: „csipkedni”. Boldogan újságolta Pistának, mire az ráförmedt:

– Hát nem csak azt jelenti, meg tudhatná, mire gondolt az igazgató: tapogatni, fogdosni, fajtalanzkodni. Nem látja a következő rendeletet? „Ne smeju se držati ruke na šlic i u džepove kad gole glumice šetaju na platno.” – Nem *u* kellene ide a szó végére? – fontoskodott most egy kicsit Peter, jelezve, őt a magyar iskolában is jól megtanították az esetek használatára, s bár szerb szókincse eléggé hiányos volt, esetekben, nemekben nemigen tévedett.

– Péter bátyám – mert ha valami nagyon hivatalosat akart mondani Pista tanítómesterének, akkor így szólította, már a majd huszonöt év különbség miatt is –, ez nem fontos, de az igen, hogy mindez kimondatlanul is azt jelenti, nem engedélyezett a kurválkodás. Érti? Látja, mostanában miket csinálnak az előadás alatt? Hol van itt rend? Nem érti maga ezt a mai világot!

Az immár korosodó agglegény érteni értette, csak fölfogni már nehezebben tudta, mi is történt 44 őszétől. Úgy érezte ekkor – mint már sokszor ott a drótkerítés mögött is –, mintha a múlt terhét tennék a vállára, nem is a sajátját, mert azt már kezdi megszokni, hanem ennek a közönségnek minden rossz cselekedetét. De miben vétettek a városka aránylag nyugodt emberei? Jó, volt már Kulturbund, meg meneteltek a leventék is, de puskadörrenés sem hallatszott, most meg mit kell fordítania? „Ukida se pucanje pištoljem u platno.” Nagyon is egyértelművé vált, miután már kétszer előfordult, be kell tiltani. De ide jutottunk? Hogy kerültek a moziba? Az újonnan alakult szövetkezet jutalomnak szánta ezeket az előadásokat, amellet pártfeladat is volt bevonni a telepeseket a művelődési életbe.

Mindezt Janicsek Pista jobban tudta, hisz miután petőfisként megjárta a bolmáni frontot, s élve tért haza, mint kevesen itthoni társai közül, a legtermészetesebben párttaggá lett. Innen a megelőlegezett bizalom, hogy ha szegény sorsú téglagyári munkás gyermekeként a továbbiakban is jól viseli magát, mozigépész is lehet, de feladatul kapta, hogy szemmel tartsa Erlemannt, s azonnal jelentse, ha bármilyen gyanúsat észlelne. Mindez az akkori vezetési logika szerves része volt.

Lám, ez a Pista gyerek is hazajövele után alig talált osztálytársra, ismerősökre. Szinte mindenki feketében volt. Hol vannak a szomszédai, barátai? Még az anyjának is csak az volt a válasza:

– Ne is kérdezd, fiam.

S a történekről senki sem beszél, mintha örök titoknak kellene maradnia. Emiatt ő is néha magába roskadt, s elgondolkozik, miért is harcolt a bolmáni fronton? Miért kellett elesnie utcabeli barátjának, Bélának, s miért maradt örökre béna egy végzetes gránáttól barátja, Laci. Érzem ezt, míg oktatom őket a gépek kezelésére, mert sok mindenről szó esik közben.

Hogy elhessegesse ezeket a gondolatokat, földézte a Karády-esteket 41 kora őszéről, amikor az emberek majdnem összeverekedtek a belépőért, s egy héten át vetítette a Halálos tavaszt, majd látták őt a Forró mezők titokzatos Vilmájaként, és milyen erotikus légkört árasztott a Makrancos hölgyben, ahol Jávor Pállal lépett föl! Ennek következtében igényelte a kisváros közönsége: legyenek Jávor Pál-napok is. S lettek. Ehhez már nem is kellett a napló: 1942-ben sikerült megrendeznie (a Löwi olajgyár rész-

vényeseinek köszönhetően), hogy egy héten át vetítsék („délután 5-kor és 7-kor”) A Noszty fiú esete Tóth Marival (magyar–német–osztrák) koprodukciós filmet, a Dankó Pistát, az Erzsébet királynét, a Gül Babát, az Uz Bencét, (ismét) a Halálos tavaszt és a Valamit visz a víz címűt. Igaz, Jávirt a mecenatúra ellenére sem sikerült személyesen lehozni.

Ezekhez hasonló sikere csak Fernandel 1943-es sorozatának volt, amikor is a „csúnya külsejével” ható színész hódított A kútásó lánya, majd a Don Juan Leporello szerepében, az I. Ferenc és a Táncrendben nyújtott alakítása miatt nem naponként, hanem kétnaponként kellett ismételni mind a délutáni, mind az esti előadásokat.

Visszaemlékezett arra is, hogy mekkora sikere volt a szilveszteri estének, amikor három filmet is vetítettek. Az első ilyen úttörő alkalomkor – feljegyzései szerint – Fellner Péter Pál Eötvös József nyomán készült Karthausiját mutatták be, ezt követte Frank Lloyd Két városa, majd a filmburleszk koronázatlan királya, a csámpás lábú, harmonikanadrágot, viharvert kalapot és sétapálcát viselő Charlie Chaplin groteszk jeleneteivel. Az első film vetítése szünetében szendvicseket fogyasztottak gyümölcslével, szódaivízzel, a második tízpercesében virslit tormával s mellé fehérbort ittak, míg a végén a tombola sorsolása közben pezsgőt bontottak...

Micsoda szilveszterezés volt! Ott voltak a gyárak előkelőségei, akik a tombola ajándékait szolgáltatták, s amelyen a sok apró nyereségen kívül az apró gyufásdoboztól, a poharakon, eszcájkokon keresztül a kesztyűkig, nadrágszíjakig és a sérvkötőig, sőt a szomszéd falu-kisvárosból hozott ajándékaiig: a méter tíz nadrágszövettől a hetven–nyolcvan centis szoknyáknak valóig. A „vigaszdíj” tíz méter rózsaszín selyem estélyi ruhához, a főnyeremény pedig mázsányi cukor, amit a nyertesnek másnap két zsákban házhoz szállítottak.

De mindez a múlt, most meg: „Ne sme se zviždati u sali da ga ne bi zviznuo dežurni milicajac.” Régebben eszébe jutott volna valakinek a nézőtéren fütyülni, köpködni, napraforgót, tökmagot rágcsálni, netán cigarettára gyújtani? Most meg: „Ako neko zapali cigaretu a sali, zdimiče s njim na ulicu dežurni vatrogasac i ugasiti mu čik o čelo.” Az a bizonyos „čik” (itt „čik”-ként szerepelt), amit az ügyeletes tűzoltó a cigarettázó homlokán oltana el, nyilván a cigarettavéget, az ő nyelvén Tschicket jelent. Úgy gondolta, elég, ha csak egyszerűen úgy fordítja: A teremben tilos a dohányzás. De mit kezdjen ezzel az utolsó ponttal, amely szövegszerűen így állt a papíron: „Ovi članovi važe za sve tokom davanja filma. Kad posetioci izađu napolje – neka prde, pljuju, puše i drpaju se koliko god hoće. Ko će bolje – široko mu polje!” Aláírásban: UPRAVA BIOSKOPA.

Úgy tudják, az eredeti mellett a magyar nyelvű tükörfordítást – akár egy helybéli tanár által fordított ruszin nyelvűt –, sosem függesztették ki. A Kinoteka számára viszont elkészült a jelentés, az adatokért és a mozigép elhasználódott lámpafejéért és a szórólencsékért köszönetet is mondtak a Sloboda mozinak. Mire a Borba tudósítása hozta a hírt, hogy a FIAF-hoz szóló csatlakozást maga Tito és Vladimir Ribnikar írta alá, Peter már betegen a tudószanatóriumban feküdt, igazgatója pedig – úgy tudták, de erről sem beszélt senki nyilvánosan – a szovjet filmek túlzott propagálása miatt egy kopár szigeten volt.

**A HID a kisebbségi magyar fiatalság lapja.
Ki népével érez, támogatja a HID-at!**

(1937)